

ОГЛЯД ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Агресія має
гібридний
характер.
Мова, культура,
релігія
є ключовими
інструментами
впливу

Російська
культурна
експансія
розпочалася
задовго
до 2014 року,
а тогочасна
українська
державна
гуманітарна
політика
недостатньо
протистояла
цій експансії

Збройна агресія Російської Федерації, що призвела до окупації Кримського півострова та частини території Донецької та Луганської областей, є на сьогодні головним викликом українській державності, правам людини та міжнародній безпеці загалом.

Дії Російської Федерації матимуть довгострокові негативні наслідки не тільки в безпековій та економічній, а й у гуманітарній площині. Агресія має гібридний характер, а її ідеологічною основою є доктрина «Русского мира», в якій мова, культура, релігія є ключовими інструментами впливу на населення країн, що межують з Російською Федерацією. Російська культурна експансія розпочалася задовго до 2014 року, а тогочасна українська державна гуманітарна політика недостатньо протистояла цій експансії.

В умовах гібридної війни т. зв. захист російськомовного населення став одним із приводів порушення суверенітету України: окупації Криму та частини території Донецької та Луганської областей. Окупаційна адміністрація здійснює системну політику щодо включення громадян України, які проживають на цих територіях, до російського мовно-культурного простору та їх асиміляції.

Огляд щодо обмеження функціонування української мови на окупованих територіях був підготовлений як спеціальна доповідь Уповноваженим із захисту державної мови у співпраці з Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, Крайовою Радою Українців Криму (КРУК), Рухом добровольців «Простір свободи». При підготовці цього огляду були

використані дані Постійного Представника Президента України в Автономній Республіці Крим, Міністерства з питань реінтеграції окупованих територій України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Державної служби статистики України, Кримської правозахисної групи, державних і громадських аналітичних центрів, правозахисних організацій, публікації в медіа, повідомлення на ресурсах окупаційної адміністрації, свідчення громадян України, які мешкають на тимчасово окупованих територіях, а також внутрішньо переміщених осіб.

Завданням Огляду було узагальнити та представити громадськості зібрану інформацію про ті факти, що свідчать про здійснення Російською Федерацією на окупованих нею територіях України цілеспрямованої політики винищення державної мови з усіх сфер суспільного життя, позбавлення права громадян на користування, вивчення та навчання українською мовою, дискримінацію та репресії щодо осіб, які публічно проявляють свою українську національну ідентичність, зокрема через спілкування українською мовою.

19 лютого 2021 року в приміщенні Укрінформу з нагоди Міжнародного дня рідної мови (щорічно відзначається 21 лютого) відбулася пресконференція «Становище державної та кримськотатарської мов на тимчасово окупованих територіях України», на якій Уповноважений із захисту державної мови публічно презентував згаданий Огляд. У заході також взяли участь: Таміла Ташева – заступник Постійного Представника Президента України в Автономній Республіці Крим; Ескендер Ба-

рієв – голова Кримськотатарського ресурсного центру, голова управління з правових питань та закордонних справ Меджлісу кримськотатарського народу; Андрій Щекун – координатор Крайової Ради Українців Криму (КРУК); Сергій Стуканов – керівник аналітичного відділу Центру контент-аналізу, співкоординатор руху «Простір свободи».

Огляд щодо обмеження функціонування української мови на окупованих територіях, текст якого наводиться нижче, є складовою

частиною Публічного звіту Уповноваженого із захисту державної мови за 2020 рік.

Важливо відзначити, що за декілька днів після презентації Огляду своє інформаційно-аналітичне дослідження «Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014–2019 рр.)» оприлюднила Українська Гельсінська спілка з прав людини. Дослідження є надзвичайно цінним джерелом додаткової інформації та, фактично, підтверджує висновки Уповноваженого¹.

5.1. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛЬ ДО ОКУПАЦІЇ

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 24,4% населення АР Крим та 22,1% населення міста Севастополя назвали себе українцями. Однак в АР Крим з моменту проголошення Незалежності України були практично відсутні умови для розвитку української мови.

У 2004 році Верховна Рада АР Крим прийняла Програму розвитку і функціонування української мови в Автономній Республіці Крим на 2004–2010 роки із загальною сумою фінансування 17667,9 тис. грн.² Однак згодом за низкою пунктів її фінансування було зменшено або скасовано заднім числом постановою Верховної Ради АР від 22 вересня 2010 року № 1871³.

Починаючи із 2010 року органи влади АР Крим фактично припинили діяльність із популяризації та підтримки функціонування української мови.

Активісти Руху добровольців «Простір свободи» у своєму звіті «Становище української мови у 2012 році»⁴ фіксували, що в більшості

районів та міст Криму, не кажучи вже про села, не було жодної школи з українською мовою навчання. При цьому в тих містах АР Крим, де школи з українською мовою навчання функціонували, вони не могли задовольнити попиту в повному обсязі. Наприклад, щороку утворювалися черги бажаючих потрапити в українську гімназію в Сімферополі, щоб отримати шанс навчатися державною мовою⁵.

За даними Державної служби статистики, станом на 2013 рік в АР Крим 1760 дітей (2,9% від загальної кількості) виховувалося українською мовою у 3-х дошкільних навчальних закладах. У м. Севастополі діяв лише один український дитячий садок, в якому виховувалося 690 дітей (4,8%).

На початок 2013/2014 навчального року в АР Крим українською мовою навчалися 12694 учні (7,2%). 7 загальноосвітніх закладів здійснювало навчання українською мовою, а ще 76 – українською та російською. Усього в АРК діяло 829 класів з українською мовою навчання. У м. Севастополі була лише одна шко-

В АР Крим діяли 7 шкіл з українською мовою навчання, у місті Севастополі – 1

В АР Крим українською мовою навчалися 12694 учні (7,2%), у місті Севастополі – 994 (3%)

1 https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osvita_01_dlia-sayta.pdf

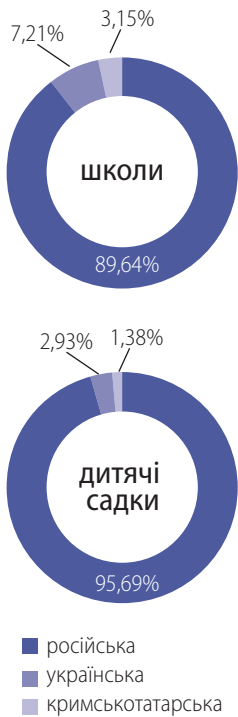
2 <https://ips.ligazakon.net/document/KM040077>

3 <http://old2.niss.gov.ua/articles/1619/>

4 <https://prostirsvobody.org/news/0/460/>

5 <https://www.radiosvoboda.org/a/24588077.html>

Мови навчання в АРК в 2013 р.

ла з українською мовою навчання та 9 шкіл, де викладання здійснювалося українською та російською мовами. На початку 2013/2014 навчального року в Севастополі діяло 50 класів з українською мовою навчання, в яких навчалися 994 учнів (3%).

У АР Крим та м. Севастополі у 2013 році були відсутні театри, які працювали б лише українською мовою. За даними Державної служби статистики, 6 театрів ставили вистави українською і російською мовами, з них 4 – в АРК та 2 – у м. Севастополі.

Потрібно врахувати особливий порядок функціонування мов в АР Крим. Згідно зі ст. 4 Конституції АР Крим нормативно-правові акти Верховної Ради АР Крим повинні публікуватися українською, російською та кримськотатарською мовами. Відповідно до ст. 10 – в Автономній Республіці Крим поряд з державною мовою передбачалося забезпечення функціонування і розвитку, використання і захисту російської, кримськотатарської мов, а також мов інших

національностей. Статус російської мови визначено як мова більшості населення, яка прийнятна для міжнаціонального спілкування та використовується в усіх сферах суспільного життя.

16 серпня 2012 року Севастопольська міська рада надала російській мові статус регіональної⁶.

Таким чином, на початок 2014 року російська мова була панівною у всіх сферах суспільного життя в АР Крим та м. Севастополі. Відсоток загальноосвітніх закладів з українською мовою навчання не задовольняв потреби бажаючих отримувати освіту державною мовою. На території півострова була відсутня ефективна державна політика з популяризації та забезпечення розвитку української мови. Населення півострова не було включено в український державний мовно-культурний простір, що створило сприятливе підґрунтя для проведення інформаційно-психологічних операцій Російською Федерацією на початку 2014 року.

5.2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ДО ОКУПАЦІЇ

У Донецькій області діяло 244 школи з українською мовою навчання, з них 34 – у м. Донецьку, у Луганській області – 199 шкіл

Відповідно до даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року 56,9% населення Донецької області називали себе українцями.

Станом на 2005 рік у Донецькій області було зареєстровано 990 періодичних видань, з яких тільки 18 видавалися виключно українською мовою, 69 газет і журналів видавалися українською та російською, а решта – російською мовою⁷.

Станом на 2013 рік 102934 дитини (73,7%) у Донецькій області виховувалося українською мовою у 730 дошкільних навчальних закладах.

На початок 2013/2014 навчального року 165375 учнів (50,4% від загальної кількості) навчалися українською мовою. У Донецькій області діяло 244 школи з українською мовою навчання та 367 шкіл, де навчання відбувалося українською та російською мовами. Всього на початку 2013/2014 навчального року в Донецькій області було 8829 класів з українською мовою навчання.

У Донецькій області у 2013 році були відсутні театри, які працювали б лише українською мовою. Тільки 3 театри ставили вистави українською і російською мовами.

⁶ <https://tyzhden.ua/News/57944>

⁷ http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/strony_ukr02/mowa/00_mowa07.htm

16 серпня 2012 року Донецька обласна рада надала російській мові статусу регіональної на території області⁸.

Обласна програма розвитку та підтримки української мови на території Донецької області була відсутня.

Відповідно до даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року 58% населення Луганської області називали себе українцями⁹.

Станом на 2013 рік 58137 дітей (35,5%) виховувалося українською мовою у 202 дошкільних навчальних закладах¹⁰.

На початок 2013/2014 навчального року 76079 (45,7%) учнів навчалися українською мовою. У Луганській області діяло 119 шкіл з українською мовою навчання та 181 школа, де навчання проводилося українською та російською мовами. Всього на початку 2013/2014 в Луганській області функціонувало 4588 класів з українською мовою навчання.

У Луганській області у 2013 році був тільки один театр, який працював лише українською мовою, – Луганський обласний академічний музично-драматичний театр. Ще 2 театри використовували у своїй діяльності українську і російську мови.

У 2006 році Луганська обласна рада прийняла «Програму розвитку і функціонування

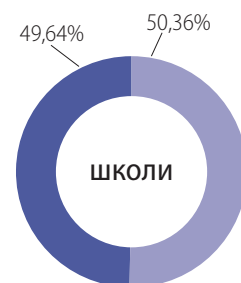
української та російської мов в Луганській області на 2007–2010 роки»¹¹.

17 серпня 2012 року Луганська обласна рада надала російській мові статусу регіональної на території області¹². Варто відзначити, що у Сватівському, Білокуракінському, Новопсковському, Марківському районі рішення про надання російській мові статусу регіональної не приймалося¹³. Всі ці райони зараз знаходяться на території, підконтрольній Уряду України.

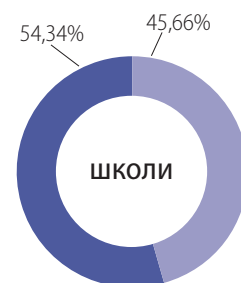
Із вказаного можна констатувати, що станом на початок 2014 року сфери застосування російської мови на території Донецької та Луганської областей перевищували мовно-культурні потреби російської національної меншини, яка проживає на Донеччині та Луганщині. Російська мова домінувала у публічному просторі, а заходи місцевої влади із реалізації державної політики, спрямованої на розвиток української мови, були недостатніми.

Присутність української мови у публічному просторі забезпечувалася через дію норм законодавства України щодо української мови викладання у вищих навчальних закладах (що на практиці зазвичай порушувалися) та дублювання фільмів українською мовою для показу в кінотеатрах.

Мови навчання у Донецькій обл. в 2013 р.

Мови навчання у Луганській обл. в 2013 р.

8 <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ua&sec=01&iface=Public&cmd=view&args=&lang=ru&sec=02.01&iface=Public&cmd=showdoc&args=id:2557>

9 <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

10 Статистичний бюлетень «Дошкільна освіта України у 2013 році»

11 <https://ips.ligazakon.net/document/LU060337>

12 <https://tyzhden.ua/News/58044>

13 <https://www.unian.ua/politics/692115-chotiri-rayoni-luganskoji-oblasti-vidmovilis-vid-regionalnoji-rosijskoji.html>

5.3. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ ТА М. СЕВАСТОПОЛІ ПІСЛЯ ОКУПАЦІЇ

Українська мова декларативно зберігає статус державної в тимчасово окупованому Криму на підставі «Конституції Республіки Крим»

У м. Севастополі українська мова позбавлена статусу державної

Українська мова декларативно зберігає статус державної в тимчасово окупованому Криму поряд з російською та кримськотатарською на підставі «Конституції Республіки Крим»¹⁴. Цей документ формально декларує забезпечення рівноправного використання російської, кримськотатарської та української мов, але на практиці з 2014 року триває процес тотального витіснення української мови з публічного простору, культури та освіти.

7 березня 2014 року у м. Севастополі було заборонено використання української мови в офіційному діловодстві¹⁵.

У «Статуті міста Севастополь», який був прийнятий 11 квітня 2014 року, відсутні навіть згадки про українську мову. Офіційні сайти так званих «Державної ради Республіки Крим», «Уряду Республіки Крим», «Глави республіки Крим», «Уряду Севастополя», «Законодавчих Зборів Севастополя» ведуться російською мовою.

Ще в першій половині 2014 року на території Кримського півострова було демонтовано таблички з назвами установ українською мовою на будівлях органів публічної влади, шкіл, установ культури та ін.

З 2014/2015 навчального року загальноосвітні навчальні заклади, розташовані на території тимчасово окупованої Автономної Республіки Криму та міста Севастополя, переведено на російські стандарти навчання, які суттєво відрізняються від українських і не передбачають обов'язкового вивчення української мови.

За інформацією, зібраною Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, у 2018/2019 навчальному році в 544 загальноосвітніх організаціях усіх форм власності так званої «Республіки Крим» навчалось 200700 учнів. З них отримували освіту російською мовою – 194400 учнів (96,7% від загальної кількості), кримськотатарською – 6100 (3,1%), українською – 249 учнів (0,2%).

У 525 закладах дошкільної освіти навчалися більше 75 тисяч дітей. У 2018/2019 навчальному році 383 дитини здобували освіту і виховання кримськотатарською мовою, 883 дитини навчалися в двомовних (кримськотатарська, російська) групах. З викладених так званих «офіційних» даних окупаційних органів влади вбачається, що діти дошкільного віку українську мову у 2018/2019 н.р. не вивчали взагалі¹⁶.

У 2019/2020 навчальному році в 544 загальноосвітніх організаціях усіх форм власності так званої «Республіки Крим» навчався 213591 учень. З них отримували освіту російською мовою – 207,2 тис. учнів (96,9% від загальної кількості), кримськотатарською – 6400 (3%), українською мовою – 206 учнів (0,1%).

У 2019/2020 навчальних роках у Криму функціонували 16 загальноосвітніх організацій з кримськотатарською мовою навчання (237 класів, 4704 учні) та одна школа з українською мовою навчання у м. Феодосії (9 класів, 152 учні). У Сімферопольській академічній гімназії діяли 3 класи з українською мовою навчання, де навчалися 54 учні. У дошкільних

¹⁴ https://constitution.garant.ru/region/cons_krim/chapter/3d3a9e2eb4f30c73ea6671464e2a54b5/

¹⁵ https://new-sebastopol.com/news/novosti_sevastopolya/V_Sevastopolskoy_GGA_pereshli_na_russkiy_yazik_v_deloproizvodstve_i_dokumentoobrote

¹⁶ <http://www.ppu.gov.ua/9-lystopada-krayina-vidmichaye-den-ukrayinskoyi-pysemnosti-ta-movy-na-zhal-dity-ta-molod-yaki-prozhyvayut-na-terytoriyi-tymchasovo-okupovanogo-krymu-ta-sevastopolya-ne-mayut-dostupu-do-vyvchennya-ukr/>

закладах українською мовою виховувалося лише 65 дітей.

За даними окупаційного «Міністерства освіти, науки і молоді Республіки Крим»¹⁷, у 2020/2021 році в Криму діє 547 загально-освітніх закладів всіх форм власності, в яких навчається 218974 школярі. З них 212090 (96,9% від загальної кількості) отримують освіту російською мовою, 6700 (3%) навчаються кримськотатарською, а 214 (0,1%) – українською мовою. 162 учні навчаються українською в школі № 20 м. Феодосії, а ще 52 – у трьох україномовних класах Сімферопольської академічної гімназії (до окупації мала назву «Українська школа-гімназія»).

Станом на 2021 рік у Криму офіційно залишилася тільки одна школа з українською мовою навчання (№ 20, м. Феодосія), в якій навчаються до 9 класу¹⁸. Раніше школа була названа іменем Олени Теліги, але після окупації вона була перейменована. У 2018 році Кримська правозахисна група з посиланням на батьків та учнів школи повідомляла, що насправді інформація про викладання предметів українською не відповідає дійсності¹⁹. За інформацією ЦГП «Альменда», у школі № 20 м. Феодосії кількість навчальних годин, виділених на вивчення української мови та літератури в класах з українською мовою навчання, є меншою від кількості навчальних годин, виділених на вивчення російської мови та літератури²⁰.

Слід наголосити ще й на тому, що учні 10–11 класів не мають права навчатися українською мовою, хоча вона декларативно проголошена однією із державних у так званій «Республіці Крим».

На цей час у Криму навчання в закладах вищої освіти здійснюється виключно російською

мовою. У вересні 2014 році у Таврійському національному університеті ім. В.І.Вернадського в Сімферополі ліквідували факультет української філології шляхом перетворення його у кафедру²¹. Функціонує тільки кафедра української філології на факультеті слов'янської філології і журналістики «Таврійської академії Кримського федерального університету імені В.І. Вернадського».

За інформацією, наведеною на сайті «Кримського федерального університету ім. В.Вернадського», у закладі здійснюється підготовка бакалаврів за спеціальністю «філологія» (українська мова та література)²².

8 листопада 2019 року Міжнародний суд ООН визнав свою юрисдикцію у справі Україна проти Росії та зобов'язав Росію забезпечити українцям Криму право навчатися українською мовою²³. Суд, зокрема, взяв до уваги Звіт ООН від 2016 року щодо прав людини в Україні, у якому констатується «тиск на учнів і вчителів українських шкіл щодо припинення навчання українською мовою» та визнав, що утиски української освіти на окупованому півострові порушують вимоги конвенції про протидію расовій дискримінації.

Мовних утисків зазнали не тільки освітні заклади, але й заклади культури. Так, Кримський академічний український музичний театр, який до 2014 року був популяризатором української мови та культури в Сімферополі, з появою окупаційної влади був позбавлений статусу українського, а його репертуар став повністю російськомовним²⁴.

28 грудня 2015 року керівництво Центру дитячої та юнацької творчості припинило роботу дитячої україномовної театральної студії «Світанок», яка діяла в Сімферополі з

Кількість учнів, які навчаються українською, скоротилася з 12694 (2013 р.) до 214 (2020 р.), що становить 0,2% від загальної кількості

У Криму лишилася тільки одна українська школа

17 <https://monm.rk.gov.ru/ru/structure/210>

18 <https://www.radiosvoboda.org/a/news-krym-korynevych-mova/30244353.html>

19 <https://crimeahrg.org/uk/v-yediniy-ukrayinskiy-shkoli-v-krimu-diti-navchayutsya-rosiyskoyu-movoyu/>

20 <https://osvita.ua/doc/files/news/714/71417/shkola20-2.pdf>

21 <https://www.pravda.com.ua/news/2014/09/13/7037647/>

22 <https://priem.cfuv.ru/bachelor/direction/cfu>

23 <https://www.dw.com/uk/a-38495960>

24 <http://muzteatr.net>

У Криму немає українськомовних закладів культури

Активісти громадських організацій, які популяризують українську мову, зазнають переслідувань і змушені виїжджати з Криму

1993 року²⁵ та якою незмінно керувала колишня акторка Кримського академічного українського музичного театру, колишня очільниця сімферопольського Товариства української мови, заслужений працівник культури України Алла Петрова.

Цю подію прокоментував кримський журналіст Олександр Польшенко: «Батьки намагалися якось призупинити процес розпаду та знищення всього українського на території півострова. Але навіть якби вони й добилися свого, це просто тільки призупинило б процес варварського знищення дитячої україномовної студії у Криму. Театр – це велика сила, і діти через нього продовжували любити українську мову та культуру».

Навесні 2014 року окупанти позбавили розміщення редакції газети «Кримська світлиця», а також розірвали договори з передплати та продажу цього видання на території АР Крим та м. Севастополя. Протягом 2014–2015 років припинили свою діяльність періодичні друковані україномовні видання «Думка», «Кримське слово», «Слово Севастополя», «Дзвін Севастополя». Кримські україномовні інтернет-видання «Медіа-Крим», «Голос Таврії», «Український Кавказ» зазнали хакерських атак, внаслідок яких були знищені. На материк вимушено переїхали працювати журналісти інтернет-видання «Українське життя в Севастополі» та ТРК «Бриз» (Севастополь). До Одеси було переведено редакцію газети Військово-Морських Сил Збройних Сил України «Флот України».

Правозахисники фіксують обмеження доступу із території Криму не менше ніж 30 сайтам, що вільно працюють на підконтрольній Україні території (зокрема: Цензор.нет, QNA, Радіо Хаят, Інформаційний спротив, UAInfo, 5 канал, Апостроф, Фокус, Главком, Громадське радіо, Лівий берег, Подобиці, ТСН, Депо, Українська правда, РБК Україна, Укрінформ, Дзер-

кало тижня)²⁶, більшість із яких мають українську версію інтерфейсу. Обмеження роботи цих сайтів позбавляє громадян України не лише доступу до ЗМІ, а й отримання інформації державною мовою.

Громадяни України, які мешкають в Криму, позбавлені також доступу до українського телебачення та телепрограм українською мовою. Через супутник можливий доступ лише до чотирьох українських телеканалів: «ICTV Україна», «Україна 24», «ІНТЕР+» та «1+1 International». У звіті Державного департаменту США «2019 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine – Crimea» зазначається, що окупаційна влада заборонила більшість програм українською та кримськотатарською мовами, замінивши їх російськими програмами. За даними моніторингу ЗМІ Кримської правозахисної групи, протягом року окупаційна влада перешкоджала сигналу українських радіостанцій, розміщуючи на їхніх частотах російські радіостанції. Правозахисні організації повідомляли, що окупаційна влада продовжувала забороняти виступи українських співаків на кримських радіостанціях²⁷.

Починаючи з 2014 року окупаційна адміністрація РФ чинить тиск на активістів проукраїнських громадських організацій, більшість з яких були змушені виїхати на територію, підконтрольну Уряду України. Про численні випадки порушення мовних прав заявляють і громадські активісти, які проживають на тимчасово окупованій території. Такі їхні заяви зазвичай призводять до кримінальних переслідувань окупаційною адміністрацією.

Причиною репресій є прояви української мовної та культурної ідентичності, що отожднюється окупаційною владою з проукраїнською державницькою позицією. Репресії здійснюються як з використанням упередженого судочинства, фальсифікації доказів та звинувачень, так і в позасудовий спосіб, зо-

²⁵ <https://www.pravda.com.ua/news/2015/12/30/7094142/>

²⁶ <https://crimeahrg.org/uk/u-krimu-9-provajderiv-u-8-mistah-czilkom-blokuyut-30-sajtiv/>

²⁷ <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/crimea/>

крема через викрадення та незаконне ув'язнення людей.

За інформацією, наданою Крайовою Радою Українців Криму, у 2014 році активісти створили в Сімферополі громадське об'єднання «Український народний дім». Усі члени цієї громадської ініціативи зникли безвісти після окупації Кримського півострову Російською Федерацією: Тимур Шаймарданов, відомостей про якого немає з 26 травня 2014 року, Сейран Зейнедінов – з 30 травня 2014 року, Леонід Корж – з 22 травня 2014 року.

9 березня 2014 року під час святкування 200-річчя з Дня народження Тараса Шевченка були викрадені українські активісти Андрій Щекун та Анатолій Ковальський – організатори щорічного культурно-просвітницького заходу, що відбувся біля пам'ятника Т.Шевченка в Сімферополі. 11 днів вони вважалися безвісти зниклими, а в цей час зазнавали тортур і катувань у підвалі військового комісаріату, звідки були звільнені 20 березня 2014 року в обмін на представників російських спецслужб.

У травні 2015 року в Криму виникла нова громадська ініціатива – «Український культурний центр»²⁸. Про основні цілі організації її активісти заявили в Сімферополі 8 травня під час проведення пресконференції: збереження української ідентичності; розвиток української культури в Криму; відродження української мови і повернення до обов'язкового її вивчення в школах Криму; встановлення культурних, гуманітарних зв'язків з Україною; встановлення і розвиток контактів з національними товариствами Криму. Ініціативна група «Український культурний центр» оприлюднила причини та передумови створення, як заявив один із засновників Центру Леонід Кузьмін²⁹.

«За останній рік ситуація в Криму докорінно змінилася. Українці Криму фактично виявилися відрізними від своєї історичної батьківщини. Не маючи постійного культурного, мовного, історичного зв'язку з континентальною Україною, українцям Криму ще важче стає самоідентифікувати себе. На цьому історичному етапі головним завданням стає об'єднання розрізненого українського народу, що населяє Кримський півострів. Це необхідна умова для мобілізації духовного потенціалу кримських українців»

21 травня 2015 року окупаційна влада зірвала святкування Дня вишиванки – свята українського національного одягу. Члени «Українського культурного центру» Леонід Кузьмін, Михайло Батрак, Вельдар Шукурджієв та Сергій Дуб планували сфотографуватися у вишиванках на фоні напису «Крим», що розташований на в'їзді на адміністративну територію півострову. Ця спроба завершилось для них, а також для знімальної групи телеканалу «Інтер», які приїхали зняти сюжет про подію, затриманням та багатогодинним допитом³⁰.

Вже через рік, у березні 2016 року, на пресконференції засновники «Українського культурного центру» заявили, що діяльність у рамках організації обертається для її учасників безпідставними затриманнями, погрозами, обшуками, допитами, адміністративними штрафами, які були накладені на них за використання української символіки під час проведення заходів³¹.

Протягом 2016–2018 років більшість активних учасників «Українського культурного центру»

28 <https://ua.interfax.com.ua/news/general/264432.html>

29 https://lb.ua/culture/2015/05/05/303969_simferopole_otkroyut_ukrainskiy.html

30 <https://voiccrimea.com.ua/main/news/developments/den-vshivanki-aresht-dopit-obshuk-i-znovu-pogrozi.html>

31 <https://voiccrimea.com.ua/main/mainnews/aktivisti-ukrainskogo-centru-v-krimu-vidzvituvati-pro-rik-diyalnosti-ta-poprosili-krimskix-zhurnalistiv-buti-obyektivnimi.html>

були вимушені припинити свою активну громадську діяльність щодо організації в Криму різних культурологічних та просвітницьких українських заходів. Через постійний політичний тиск з боку російських спецслужб та загрозу арешту вони були вимушені виїхати з тимчасово окупованої території Кримського півострову на материкову частину України.

Приклади дискримінації за мовною ознакою наводить Лариса Китайська, яка у 2019 році змушена була виїхати з Криму на територію, підконтрольну Уряду України:

Російська окупаційна адміністрація за сфальсифікованими обвинуваченнями тримає в ув'язненні 62-річного україномовного активіста з Криму Олега Приходька

«У Ялті раніше була українська школа, а тепер її немає. Виходить, діти вчать мову факультативно. До 2014 року в місті святкували День української писемності, проводили диктант національної єдності. Після анексії, навіть коли я вже перебувала під арештом, ми з друзями збиралися у мене й писали цей диктант. Утиск української мови в Криму зараз можна бачити у всьому. Якщо ти спілкуєшся українською, одні люди сміються, інші дивляться вовком, особливо приїжджі з Росії. У суді мені відмовили в наданні перекладача з російської мови на українську, чим порушили моє право за статтею 74 Женевської конвенції. Причому суддя та адвокат розуміли українську, а прокурор був із Дагестану. Він кожен раз після моїх свідчень вимагав перекладу»³²

Російська окупаційна адміністрація за сфальсифікованими обвинуваченнями тримає в ув'язненні 62-річного україномовного активіста з Криму Олега Приходька. У жовтні

2019 року Федеральна служба безпеки РФ затримала його за обвинуваченням у «незаконному придбанні, передачі, збуті, зберіганні, перевезенні або носінні вибухових речовин або вибухових пристроїв»³³. Нині Олег Приходько перебуває у СІЗО російського Ростова-на-Дону, де його справу розглядає Південний окружний військовий суд Російської Федерації.

Переслідуючи проукраїнських активістів, окупаційна адміністрація намагається створити підконтрольне громадське формування «Українська громада Криму». Організація веде пропагандистський україномовний сайт «Переяславська Рада 2.0»³⁴. Матеріали на сайті виходять з численними помилками та кальками з російської мови. Наприклад, на головній сторінці інформаційного ресурсу зазначено відомості про номер «реєстрації Роскомнагляду». Більшість публікацій сайту зроблено через автоматичний переклад з російської мови.

Заснування такого громадського об'єднання та ЗМІ є невдалою спробою РФ створити ілюзію задоволення мовних та культурних потреб українців на території тимчасово окупованого Криму.

Внаслідок окупації українська мова була витіснена з публічного простору Кримського півострова. Окупаційна влада фактично ліквідувала україномовні медіа, заклади культури та освіти. Активісти, які здійснюють діяльність зі збереження та популяризації української мови, зазнають переслідувань, ув'язнення та вимушені залишати територію Криму. Статус української мови як однієї із державних має декларативний характер, а наявність однієї школи із українською мовою викладання та підконтрольних «українських» громадських формувань є спробою уникнути відповідальності за проведення політики асиміляції українського населення на території тимчасово окупованого півострова.

32 <https://ua.krymr.com/a/navischo-rosii-v-krymu-nove-media-ukrainskouy-movoyu/30395122.html>

33 <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/polityyazen-prihodko-strazhdannya-za-patriotizm/>

34 <http://pereyaslavskayarada.com>

5.4. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ДОТРИМАННЯ МОВНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

З моменту окупації частини території Донецької та Луганської областей у «конституція»^{35 36} невизнаних «республік» було декларативно закріплено державний статус української мови поряд з російською. Однак робота всіх органів окупаційної адміністрації та їх інформаційних ресурсів здійснюється виключно російською мовою. З моменту окупації, з весни 2014 року, розпочалося витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя, і в першу чергу – з освіти.

На початку 2014 року лише в Донецьку працювали 34 школи та 750 класів з українською мовою викладання³⁷.

А вже у 2017 році Олександр Захарченко, лідер терористичного угруповання «Донецька Народна Республіка», заявив, що 100% загальноосвітніх шкіл окупованих районів перейшли на російську мову навчання³⁸.

У березні 2020 року адміністрація окупованої частини Донецької області виключила вивчення української мови і літератури із навчальних планів загальноосвітніх закладів³⁹. У червні 2020 року аналогічні дії вчинила окупаційна адміністрація окремих районів Луганської області⁴⁰. Вивчення української мови здійснюється лише факультативно⁴¹. Більшість вчителів, які раніше викладали

українську мову, тепер змушені викладати російську⁴².

Відсутність викладання українською мовою є перешкодою абітурієнтам із окупованих територій для вступу до українських вищих навчальних закладів.

Однак на початку 2020 року майже 3800 дітей з тимчасово окупованих територій здобувають загальну середню освіту за дистанційно-екстернатною формою на підконтрольній українській владі території Донецької області⁴³. При цьому школярі, які проживають на окупованій території та не мають можливості навчатися дистанційно, але планують продовжувати навчання в українських вищих навчальних закладах, змушені вивчати державну мову приватно з репетитором або онлайн.

Свідчення абітурієнтів:

«Мені щиро пощастило, що моя сусідка, а за сумісництвом вчитель української мови у школі, підтримувала мої погляди. Ми займались мовою, літературою та історією, але це приховували, бо нікому не треба було проблем»⁴⁴

2014

Проголошення російської мови «державною» (українська декларативно зберігає статус державної)

2017

100% шкіл переведено на російську мову навчання

2020

Позбавлення української мови статусу державної. Виключення української мови зі шкільної програми

35 <https://dnrsovet.su/konstitutsiya/>

36 <https://nslnr.su/zakonodatelstvo/konstitutsiya/>

37 <https://www.pravda.com.ua/news/2013/02/22/6984184/>

38 <https://dan-news.info/politics/zaxarchenko-zayavil-o-zavershenii-perexoda-obrazovatelnyx-uchrezhdenij-dnr-na-russkij-yazyk-obucheniya.html>

39 <https://sovminlnr.ru/novosti/21644-v-shkolah-respubliki-ukrainskij-yazyk-budet-fakultativom.html>

40 <https://gtrklnr.com/2020/06/03/minobrazovaniya-lnr-isklyuchilo-ukrainskij-yazyk-iz-bazovoj-chasti-uchebnyx-planov-shkol/>

41 <https://sovminlnr.ru/novosti/21644-v-shkolah-respubliki-ukrainskij-yazyk-budet-fakultativom.html>

42 <https://www.dw.com/uk/zhovti-firanky-ta-synia-skatertyna-khto-v-luhansku-chekaie-na-ukrainu/>

43 <https://dn.gov.ua/ua/news/na-donechchini-z-2017-roku-vidvichi-zroslo-kilkist-osvitnih-centriv-donbas-ukrayina>

44 <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/07/13/7259101/>

В 11 класі Артем вирішив, що хоче вступати до вишу в Україні. Мама погодилася, хоча зізнається, що розглядала варіант вступу до вишу в Росії, та син був категорично проти. 10 та 11 клас Артем так само закінчив дистанційно у школі м. Лисичанська. Українську мову вчили за допомогою відео з Youtube, математикою займалися з репетитором⁴⁵

Світлана, мешканка окупованого Луганська: «У шкільній програмі української мови не залишилося. Є лише можливість факультативу, котрий призначають «нульовим уроком» о 7-ій ранку, що триває 15–20 хвилин. Діти самі кажуть: ніж так вивчати українську мову, краще вже взагалі не вчити її в школі. Краще знайти репетитора – можна домовитися з учителями, які раніше викладали українську»⁴⁶

Відсутність викладання українською мовою у школах є перешкодою для випускників із окупованих територій для вступу до українських ВНЗ

Викладання у закладах вищої освіти на території ОРДЛО також здійснюється виключно російською мовою. За інформацією, оприлюдненою на сайті «Донецького національного університету ДНР», заклад здійснює підготовку за спеціальністю «українська мова»⁴⁷. Однак не відомо, чи відповідає ця інформація дійсності, оскільки в Університеті відсутня кафедра української мови: у 2017 році кафедра української філології і прикладної лінгвістики

була перейменована у кафедру слов'янської філології та прикладної лінгвістики⁴⁸.

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка розпорядженням «уряду ЛНР» від 17 липня 2020 року № 797-р/20 був перейменований у Луганський національний педагогічний університет⁴⁹. В Університеті також ліквідована кафедра української мови, яка існувала з 1921 року – від заснування закладу.

Окупаційна адміністрація створює перешкоди при перетині лінії розмежування для українських абітурієнтів з окупованих територій на період вступної кампанії у ВНЗ України⁵⁰.

На окупованих територіях Донецької та Луганської областей українська мова витіснена зі сфери культури. У Луганську діє Луганський український академічний музично-драматичний театр, однак вистави в ньому проводяться переважно російською мовою⁵¹.

До окупації в Донецьку діяв Донецький національний академічний музично-драматичний театр, де вистави переважно ставилися українською мовою. З початку окупації він був перейменований в Донецький музично-драматичний театр ім. Марка Бровуна, а вистави в ньому проводяться російською мовою⁵².

У м. Макіївці діє «Міський центр української культури ім. Лесі Українки». Установа не має власного сайту, однак веде сторінку в соціальній мережі «Вконтакте», де публікує новини російською мовою⁵³. Моніторинг сторінки свідчить, що діяльність Центру не спрямована на популяризацію української мови та

45 <https://texty.org.ua/articles/102403/try-doby-na-kpp-yak-dity-z-okupaciyi-vstupayut-do-ukrayinskyh-vyshiv-i-skilkom-vdalosya-prorvatysya/>

46 <https://www.dw.com/uk/zhovti-firanky-ta-synia-skatertyna-khto-v-luhansku-chekaie-na-ukrainu/a-56304208>

47 <http://donnu.ru/phil/prep>

48 <http://donnu.ru/phil/sfpl>

49 <https://tsu.org/sveden/>

50 <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/upovnovazhenij-zvernulasya-do-minosviti-zaxistiti-prava-vipusknikiv,-yaki-prozhivayut-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyax-doneczkoi-i-luganskoj-oblastej-ta-krimu/>

51 https://teatrnaoborony.ru/reptuar/action~month/exact_date~1588280400/request_format~json/

52 <http://muzdrama.ru>

53 <https://vk.com/club123610512>

культури. Заходи з відзначення свят Купала, Різдва, Водохреща позиціонуються як «давні», «народні», «слов'янські».

У 2015 році в Донецьку відкрилася Львівська майстерня шоколаду – єдиний заклад харчування з українською мовою обслуговування клієнтів⁵⁴.

6 березня 2020 року у тимчасово окупованих районах Донецької області окупаційна адміністрація прийняла рішення про скасування державного статусу української мови, який до того часу був закріплений у т.зв. «Конституції ДНР»⁵⁵. 3 червня 2020 року аналогічний крок здійснив «парламент ЛНР»⁵⁶. Необхідність таких дій було обґрунтовано «інтеграційними процесами з Російською Федерацією».

8 січня 2021 року окупаційна адміністрація ввела в дію т. зв. «Закон про державну мову Луганської Народної Республіки». Згідно з цим актом документи, які були оформлені українською мовою після 3 червня 2020 року, потребують офіційного перекладу на російську мову. Окупаційна адміністрація встановила, що документи українською мовою будуть дійсні до 1 березня 2023 року. Вимога офіційного перекладу призведе до труднощів отримання мешканцями окупованих територій соціальних та інших послуг. Діяльність громадських організацій, які ставлять за мету популяризацію української мови, також було фактично заборонено. Так, 23 червня 2014 року бойовики «ЛНР» взяли в заручники Володимира Семистягу – голову Луганського обласного товариства «Просвіта», який перебував у полоні 55 днів⁵⁷. На

окупованій території Донецької області окупаційна адміністрація офіційно внесла Всеукраїнське товариство «Просвіта» до переліку заборонених екстремістських організацій⁵⁸.

Кричущими є випадки тортур і вбивств громадян, які демонструють українську ідентичність. У квітні 2014 року терористи «ДНР» закатували до смерті Юрія Поправку, Юрія Дяковського, а також депутата Горлівської міської ради Володимира Рибак. За свідченням очевидців, Дяковський та Поправка під час допитів продовжували говорити українською, що викликало особливу жорстокість у терористів⁵⁹.

Загалом Служба безпеки України має свідчення про катування та знущання стосовно близько 1000 людей, які перебували в полоні терористів⁶⁰.

Метою окупаційних адміністрацій в ОРДЛО є повна асиміляція населення окупованих територій, що офіційно задекларовано в доктрині «Русский Донбас»⁶¹. Українська мова витіснена з інформаційного простору, освіти, культури. Громадяни України, які мешкають на території окремих районів Донецької та Луганської областей, обмежені у використанні української мови, оскільки існує реальна загроза позбавлення їх не лише свободи, а і життя.

Синхронні кроки адміністрацій «республік» щодо відміни у своїх «конституціях» навіть декларативної згадки про державний статус української мови вкотре демонструють, що центр прийняття їхніх рішень знаходиться в Російській Федерації.

Заклади культури ведуть свою діяльність російською мовою

Елементи української традиційної культури позиціонуються як «давні», «народні», «слов'янські»

54 <https://www.dw.com/uk/вчителі-української-у-донецьку-в-атмосфері-страху/a-18945132>

55 <https://dnrsovet.su/narodnyj-sovet-podderzhal-initsiativu-glavy-dnr-po-vneseniyu-izmenenij-v-konstitutsiyu-russkij-yazyk-edinstvennyj-gosudarstvennyj-yazyk-respubliki/>

56 <https://nslnr.su/zakonodatelstvo/normativno-pravovaya-baza/11628/>

57 <https://www.unian.ua/society/952072-golovu-luganskoi-prosviti-zvilnili-z-polonu-istorik-probuu-u-nevoli-mayje-dva-misyatsi.html>

58 <https://dnronline.su/perechen-zapreshhennyx-obshhestvennyx-i-religioznyx-obedinenij-inyx-organizacij/>

59 <https://www.radiosvoboda.org/a/30315297.html>

60 <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44600144>

61 <https://russian-center.ru/8315-2/>